

Shaxribonu RAXIMOVA,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti doktoranti
 E-mail: raximovashaxribonu8@gmail.com

O'zbekiston Xalqaro Islom Akademiyasi O'zbek tili va mumtoz sharq adabiyoti kafedrasida v.b.dotsenti, PhD D. Sagdullayeva taqrizi asosida

RETSEPTIV TIL KO'NIKMALARINI O'QITISH XUSUSIYATLARI

Annotatsiya

Mazkur maqolada chet tilida retseptiv til ko'nikmalarni o'qitish va uning xususiyatlari haqida fikr yuritiladi. Unda tilni retseptiv bilishga o'qitish metodlari bo'yicha olimlarning qarashlari, bu ko'nikmaning umumiy tasnifi va jihatlari, nutq faoliyatining talqini hamda tinglab tushunish va o'qish ko'nikmalarining har biriga alohida to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar: O'qish ko'nikmasi, metodika, retseptiv ko'nikmalar, tinglab-tushunish ko'nikmasi, ta'lim sifati, malaka.

FEATURES OF TEACHING RECEPTIVE LANGUAGE SKILLS

Annotation

This article discusses teaching receptive speech skills in a foreign language and its features. It examines the views of scientists on methods of teaching receptive knowledge of language, the general classification and aspects of this skill, the interpretation of speech activity, as well as each of the listening and reading skills separately.

Key words: Reading skills, methodology, receptive skills, listening skills, quality of education, qualifications.

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РЕЦЕПТИВНЫМ ЯЗЫКОВЫМ НАВЫКАМ

Аннотация

В данной статье рассматривается обучение рецептивным речевым навыкам на иностранном языке и его особенности. В ней рассматриваются взгляды ученых на методы обучения рецептивному знанию языка, общую классификацию и аспекты этого навыка, интерпретацию речевой деятельности, а также каждый из навыков аудирования и чтения отдельно.

Ключевые слова: Навыки чтения, методология, рецептивные навыки, навыки аудирования, качество образования, квалификация.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2012 yil 10 dekabrda "Chet tillarni o'rganish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-1875-son qarorida belgilangan vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida "Oliy ta'lim muassasalarida chet tillarni o'qitish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlar dasturi" ishlab chiqilgan bo'lib, unda chet tillar bo'yicha Davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlarini takomillashtirish va bosqichma-bosqich o'quv jarayoniga tatbiq etish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Yevropa Kengashining "Chet tilini egallash umumevropa kompetensiyalari: o'rganish, o'qitish va baholash" to'g'risidagi hujjatida til egallashga qo'yiladigan talablar va mezonlar e'tiborga olingan holda O'zbekiston uzluksiz ta'lim tizimida chet tillarini o'rganishning yagona maqsad va vazifalari belgilanib, chet tillari bo'yicha ta'limning barcha bosqichlari bitiruvchilari tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan Davlat ta'lim standarti talablari ishlab chiqilgan[1].

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimining rivojlanishi tahlili uning jahon ta'lim makoniga integratsiyalashuvining barqaror tendensiyasi mavjudligini ko'rsatadi. Xorijiy tillarni talabalarga o'qitishda retseptiv til ko'nikmalari va ularni o'ziga xos xususiyatlari va ular o'zaro bog'liq va doimo bir birini to'ldirib turadi. Talabalarda tilni qabul qilish jarayonini osonlashtirish maqsadida o'qish va tinglash ko'nikmalarni motivatsion metodlar orqali etkazish maqsadga muvofiqdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Chet tilini o'qitishda retseptiv ko'nikmalar masalalari J.Jalolov, O.U.Avlayev, S.N.Jurayeva, S.R.Mirayeva L.A.Nacharova, A.A.Krasnoborova, G.Palmer kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlarida muhokama qilingan.

Tahlil va natijalar. Tilni o'rganishda istalgan maqsadga erishish yo'li bu- muloqotdir. Biroq, so'nggi paytlarda ushbu majoroning kuchliligiga qaramay, aksariyat ta'lim muassasalari, universitetlar, markazlarda xorijiy tillarni o'rgatishda grammatika va tarjima uslubiga moyillik mavjud. O'qish va eshitish qabul qiluvchi ma'lumotlardan sanaladi. Akademik tadqiqotlardan ma'lumki, bu 2 ta maharot yuqori darajadagi qiyinchilikda fikrlash ahamiyatlariga muhtojdir. Biroq ular orasidagi asosiy farq- (eshitish mahoratida) talaffuz qilinuvchi so'z to'g'ridan - to'g'ri uning nutqi izi yashirin qolganda, yozilgan so'z esa talaba ko'z oldida ko'rinib turuvchidir. Unga xohlagan vaqtda qayta murojaat qilishi va u haqida o'ylashi shuningdek, matnni toki tushunguncha takrorlashi mumkin. Ehtimol, o'qish maharoti to'rtta ko'nikmalar orasida mustaqil o'rganishga undaydigan maharotlardan biridir. Bu maharot o'quvchiga sherik bo'lishini lozim qilmaydi. Holbuki, talaba o'qish jarayonini o'zi mustaqil amalga oshira oladi. O'zi munosib ko'rgan joyda, munosib vaqtda va muddat ichida, sinf ichida-yu tashqarisida o'qishi mumkin. Bunga qo'shimcha ravishda, o'qish ko'nikmasi o'qituvchi va talaba uchun oson tanlanuvchi ko'nikmadir.

Chunki o'qituvchiga bu uslubda o'rgatishning osonligi hamda talabalarga o'rgatishlikda grammatika qoidalarini yaxshi bilishlik va so'zlarni tarjima qilishdagi mahorat lozim bo'lganidek, yuqori darajadagi pedagogik mahorat talab qilinmaydi. O'qish matnini o'quvchilarga o'rgatish endi matnni o'qish va uni o'quvchining ona tilisiga tarjima qilishga, tuzilmalarni tushunishning bir qator muhim qoidalariga e'tibor qaratishga asoslanmaydi. O'quvchining matnni tushunganini tasdiqlaydigan ba'zi savollar tug'ilishi mumkin, lekin bularning barchasi o'quvchining ona tilisida bo'ladi.

Bizda mavjud bo'lgan adabiyotlarni tahlil qilish retseptiv leksik ko'nikmalarni shakllantirish qonuniyatlarini o'rganishda uchta asosiy muammoni aniqlashga imkon berdi:

1. leksik ko'nikmalarni aniqlash va tavsiflash muammosi.
2. leksik mahoratning tuzilishi muammosi.
3. leksik malakalarning shakllanish bosqichlarini aniqlash muammosi[2].

Tilni retseptiv bilishga o'qitish metodlari bo'yicha olimlarning o'z qarashlari mavjud. M. Uest o'z tizimini qayta ishlab chiqdi. U "o'qishni o'qib turib o'rgan" tezisini ko'tarib chiqdi, matnlarga e'tibor beradi, zero ular (o'qituvchi emas) o'quvchilarga o'rgatadi. Darsda o'quvchining asosiy faoliyat turi - o'qishdir, shuning uchun M. Uest matnlarning tuzilishiga asosiy e'tiborni

qaratadi, zero o'quv jarayonini boshqarish, uning fikricha, darslik orqali amalga oshiriladi (o'qituvchi faqatgina darsni boshqarish lozim bo'ladi).

Bu maqsadga erishi uchun M. Uestning fikricha, ishning maktabda odat bo'yicha qabul qilingan yaroqsiz ko'rinishidir: va ovoz chiqarib o'qish va "kuzatuvchi o'qish" (m. Uestn kiritgan atama) o'quvchini har bir so'zga diqqat qilishga o'rgatadi, bu esa ravon o'qish rivojiga to'siq bo'ladi.

Shuning uchun ishning asosiy qabuli sifatida izlovchi o'qishni qo'lash taklif etiladi, u orqali o'quvchi ko'zi bilan matn muayyan fikr yoki fakti izlab ko'rib chiqadi. Matnlar ortida ikki funksiya o'rin oladi: a) o'quvchilarda izlovchi o'qish malakasini shakllantirishning asosiy chertasi deb M. Uest ravonlik va izchill tushunish deb hisoblaydi. b) o'quvchilarda lug'atni yig'ib borish, bu uning fikricha, o'qishga o'rgatishdagi asosiy muammolardan hisoblanadi.

O'qish - bog'liq nutq qobiliyatlari va til ko'nikmalarini shakllantirish va nazorat qilish vositasidir, masalan: - o'qishdan foydalanish til materialini o'rganish jarayonini optimallashtirish imkonini beradi; lug'at va grammatika, tinglash, yozish va gapirishni nazorat qilish bo'yicha muloqotga yo'naltirilgan vazifalar o'qish qobiliyatini talab qiladi va yozma matnlar va ko'rsatmalar asosida tuziladi; - barcha til va nutq qobiliyatlari va qobiliyatlarini shakllantirish va rivojlantirish uchun mashqlar ham matn va mashqlar va topshiriqlar bo'yicha yozma ko'rsatmalar asosida quriladi[3].

Tinglash malakasi muloqot jarayonida eng muhim lingvistik qobiliyatlardan biridir. Bu o'quvchilarga boy va xilma-xil lingvistik ma'lumotlar bilan tanishish imkoniyatini beradi va ularga amaliyotda yordam beradi. Tinglash jarayoni tinglovchi nutqni qabul qilib, tushunish bosqichiga yetgan vaqtdan boshlab boshlanadi. Uning eshitishi tafsilotlarni tushunish yoki "pastdan yuqoriga tushunish" kabi bir-biriga bog'langan ikkita jarayonga asoslanadi[4].

Eshitish-akustik o'lchovni idrok etish, tinglash, tinglashdan tashqari, eshitishni, ya'ni qabul qilingan ma'lumotni tushunish va izohlashni o'z ichiga oladi. Tinglash nutq faoliyatining mustaqil turi bo'lishi mumkin (masalan, hisobotlarni, filmlarni tinglash) yoki nutqning tomonlaridan biri bo'lgan retseptiv komponent sifatida dialogik muloqotga kirishi mumkin. Tinglash nutqdan farqli ravishda nutq faoliyatining retseptiv turi hisoblanadi. Uning oqimining shakli ichki, ifodalanmagan. Biroq, tinglovchi muloqotga ta'sir qiladi: uning reaksiyasi (kulgi, mulohazalar, imo-ishoralar) darhol ta'sir qiladi. Shunday qilib, tinglash nutq faoliyatining reaktiv turidir. Nutq faoliyatining keyingi talqini L.S.Vygotskiy va A.N. Leontievning psixologik asarlari bilan bog'liq.

XX-asr 70-yillarning o'rtalaridan boshlab. "muloqot faoliyati" tushunchasi kiritildi. Tinglash to'g'ridan-to'g'ri, kontaktli (dialogik muloqot) va bilvosita, masofaviy (radio, televizor) bo'lishi mumkin. Tinglash nutq faoliyatining murakkab turidir, chunki haqiqiy muloqotda tinglash jarayonlari qaytarib bo'lmaydigan bo'lib, ularni tahlil qilib bo'lmaydi. Yangi ma'lumotlar eskining o'rnini egallaydi, aytilgan narsa qaytarib bo'lmaydigan tarzda yo'qoladi. Ko'pincha eshitilgan narsa haqida o'ylash uchun vaqt etarli emas va shuning uchun ko'pincha tushunishga erishilmaydi va muloqot jarayoni buziladi.

O'qish - fonemaning grafik ekvivalentlarini idrok etish va shifrlash va yozma gaplarni tushunishga qaratilgan nutq faoliyatining bir turi. O'qishning maqsadi - qayta ishlash va undan keyingi foydalanish uchun matndan ma'lumot olish. Shunday qilib, o'qish - bu turli xil ta'lim vaziyatlari va turmush sharoitlarida foydalanish uchun yangi ma'lumotlarni olish usulidir[5].

Kommunikativ-undivudual o'qitish turi - ta'lim shaxsni jamiyat ideali sifatida shakllantirishga qaratilgan. Shuni ta'kidlash kerakki, ta'lim va tarbiya vazifalari nutq qobiliyatlari va qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida hal qilinadi, boshqacha aytganda, kommunikativ ta'lim asosida shaxsni rivojlantirishga qaratilgan.

Individual o'qish deganda biz barcha o'quvchilar uchun majburiy, darslikka qo'shimcha ravishda mazmunli ma'lumot olish uchun doimiy va ko'p o'qishni tushunamiz. Ushbu o'qish doimiy va majburiy bo'lishi uchun uni amalga oshirish mumkin bo'lishi kerak. Shuning uchun matnlar badiiy, ijtimoiy, siyosiy va ilmiy ommabop adabiyotlardan engil (moslashtirilgan) bo'lishi kerak, asosan talabalarga tanish bo'lgan leksik va grammatik materiallarni o'z ichiga oladi. Demak, individual o'qishning asosiy maqsadi chet tilidagi matnlardan ma'lumot olishdir. Shu bilan birga, uyda tizimli va undivudual o'qish lug'at boyligini oshirish, o'quvchilarning og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishning muhim manbai va vositasidir.

Til o'qish malakasi va ehtiyojlarini rivojlantirishda, o'quvchilarda o'qishning psixofiziologik mexanizmlarini faoliyat, jarayon sifatida shakllantirish, shuningdek, o'qiganlari asosida o'quvchilarning og'zaki va nutqiy ko'nikmalarini takomillashtirish. O'qish uchun matnlarni tanlash mezonlari. Uyda o'qishni tashkil etish bilan bir qatorda o'qish uchun mo'ljallangan o'quv materiallarining mazmuni ham muhim ahamiyatga ega.

Xorijiy tilni asosiy darajada o'rganish natijasida talaba - bilish: - ta'limning ushbu bosqichi mavzusiga oid yangi leksik birliklarning ma'nolari va tegishli muloqot holatlari, shu jumladan baholovchi lug'at, nutq odobining replika-klishe'lari; - o'rganilayotgan grammatik hodisalarning kengaytirilgan hajmdagi ma'nosi; - maktab o'quvchilarining ijtimoiy tajribasini boyitgan, haqiqiy manbalardan olingan mamlakatga xos ma'lumotlar; imkoniyatiga ega bo'lish: - rasmiy va norasmiy muloqot holatlarida (o'rganilayotgan mavzular doirasida) qimmatli fikrlardan foydalangan holda dialog o'tkazish; - o'zingiz, rejalaringiz haqida gapiring; - o'rganilayotgan mavzu va masalalar doirasida atrofingiz, mulohazalaringiz haqida gapiring; - o'z mamlakati va o'rganilayotgan til mamlakatlarining ijtimoiy-madaniy portretini taqdim etish hisoblanadi.

Xulosa. O'tmishda esa, chet tillarini o'qitish sohasida ustunlik qiluvchi "grammatika va tarjima uslubi" o'qish ko'nikmasiga tayanar edi. Tilni o'rgatishda birgina o'qish mahorati bo'lgan. Chunki, o'sha davrda til o'rgatishning maqsadi - o'qish matnini tarjima qilish qobiliyati bilan to'liq tushunish hisoblangan. Bu to'liq tushunish lug'at va tuzilma (ibora)larni tarjima qilish, grammatikani o'zlashtirish orqali hosil bo'lgan. O'qish matni va u bilan shug'ullanish uslubi grammatika va tarjima uslubining asosi hamda unga kirish yo'lidir.

Hozirgi vaqtda esa xorijiy tilni o'rgatishda tarjima va grammatika usuli hali ham keng tarqalgan. Darhaqiqat, uning yaqin o'tmishdagi kommunikativ aloqasi bahsi o'qish matnini shunchaki, ibora va so'zlarni tarjima qilish va grammatika orqali tushunishdan til o'rganuvchisida to'rtta ko'nikmani qamrab olgan malaka hosil bo'lishiga o'zgardir. Chet til o'rganish ko'p qirrali talimot bo'lib, bu jarayonda inson murakkab psixologik o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Jumladan ona tili bilan chet tilini taqqoslash jarayoni yuzaga keladi. Bu jarayonda o'rgatishning turli metod va texnologiyalaridan foydalaniladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida chet tilida retseptiv ko'nikmalarni ona tili bilan taqqoslab o'rgatish samarali natija beradi.

ADABIYOTLAR

1. Suvonova.N.N."Xorijiy til o'qitishda talabalar bilimni baholash", Samarqand-2014,5-bet.
2. Дмитрусенко Инна Николаевна. Обучение иноязычной рецептивной лексике студентов психологических факультетов в процессе самостоятельного чтения.
3. Методика обучения иностранным языкам» — Соловова Елена Николаевна.стр-272 (2008)
4. Красноборова Анастасия Андреевна.Пермь 2010.

5. Начарова Л.А. Способы чтения и показатели их оценивания в современной начальной школе. ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет»